

Obr. 1 Několik travertinových nádobek pocházejících z pohřební komory princezny Chekeretnebej. Vysoké vázičky byly téměř všechny popsány názvem nádoby (foto M. Zemina)

Malé obětiny pro velké hodnostáře. Abúsírské kamenné miniaturní nádoby a modely¹

Lucie Jirásková

Doba Staré říše v mnoha směrech znamenala přelom ve zvyklostech pohřebního rituálu a zádušního kultu, stejně jako jejich dílčí proměnu v průběhu tohoto období staroegyptských dějin. Onen trend se nevyhnul ani sféře kamenných nádob, jejichž podoba a množství se oproti předchozím obdobím poměrně radikálně změnilo. Mezníkem nebyl však počátek Staré říše, který v tomto ohledu plynule navázal na předchozí Raně dynastickou dobu. Nová situace přišla až v jejím průběhu a především s počátkem 4. dynastie (Reisner 1931: 174). Až do této doby byly hrobky vysokých hodnostářů vybavovány velkým množstvím kamenných nádob vyráběných z různých materiálů. Předdynastická doba sice využívala širokou škálu materiálů, ale co do množství kusů ji předčilo až období 1.–3. dynastie, jež se neslo v duchu standardizace, jak vzhledem k formě, tak materiálu.

Na počátku 4. dynastie ovšem došlo k zásadnější proměně. Velké, složitě vyráběné a velmi cenné kamenné nádoby začaly v pohřebních komorách hrobek hodnostářů, kam byly

dříve ukládány,² postupně ztrácet místo. Tradice jejich existenci uchovala pouze v omezené škále tvarů a zejména v kontextu královského kultu, jak vyplývá z výzkumů

královských pohřebních a zádušních staveb – např. Menkaure (Reisner 1931: 130–201), Sahure (Borchardt 1910: 113–118, Abb. 146–163), Raneferef (Vlčková 2006), Pepi II. (Jéquier 1936: 6–8, fig. 6). Jejich místo nahradily v soukromých hrobkách pozměněné formy, především uzavřených druhů vyráběných výhradně z travertinu (tzv. egyptského alabastru; srov. např. Aston 1994: 1–2) a kamenných stolů zdobených nápisy. Kromě nich vytvářeli řemeslníci speciální sety pro otvírání úst se standardními formami několika nádobek vyřezávaných z křišťálu, travertinu a bazaltu nebo obsidiánu. Dalším prvkem, který si postupně našel místo v rámci pohřební výbavy, byly miniaturní nádoby a modely. V případě kamenných nádob se mluví spíše o modelech, které měly pouze napodobovat větší originály a nebyly na rozdíl od keramických forem nikdy prakticky využívány (Allen 2006: 20–22). Jejich množství je v některých případech výjimečně velké, ovšem obvykle se pohybuje kolem osmdesáti kusů. Jedná se o různé typy nádob, jednak vysokých uzavřených, jednak nízkých otevřených. Junker se pokusil sady objevené v Gíze porovnat, přičemž vzhledem k jejich složení, počtu a zastoupení jednotlivých druhů je připodobnil k miniaturní verzi seznamu obětín, který se od 5. dynastie obvykle nacházel v kaplich hrodek hodnostářů (Junker 1929: 108).

Na abúsírských pohřebištích byly též nalezeny četné doklady těchto malých nádobek. Jelikož se v rámci pohřební výbavy objevují především v době 4. a 5. dynastie, nacházejí se jak na královském pohřebišti na pyramidovém poli, tak na pohřebišti úředníků v jižním Abúsíru. Jejich porovnáním se ukazuje, že je rozhodně není možné považovat za standardní sadu s danou formou, složením a zpracováním. Již tento omezený vzorek naznačuje, že dílen na jejich výrobu zřejmě existovalo větší množství, které se dá odvodit na základě použití různých technik, materiálů a kombinací. Ne všechny nalezené příklady však mohou dát úplnou informaci o původním složení souboru, jelikož velké množství zkoumaných hrodek – především na královském pohřebišti – bylo nalezeno vykradených. Jižní Abúsír pak v porovnání s pyramidovým polem skýtá širší možnosti interpretace, přičemž samotná komparace materiálu z kontextu soukromého a královského pohřebiště přináší další poznatky o výrobě kamenných nádob velmi malých rozměrů a jejich užití.

Královský Abúsír

Miniaturní nádoby a modely nalezené na centrálním pohřebišti v oblasti pyramid nejsou na první pohled rozlišitelné od těch, které pocházejí z jižního Abúsíru. I v kontextu královských staveb, případně hrodek králových nejbližších příbuzných hrál velkou roli účel, za kterým nádoby vznikaly. Ačkoli by bylo logické očekávat pouze ty nejdražší materiály v nejdokonalejším provedení, není tomu tak. Toto pravidlo platí pouze pro uspokojení potřeb posmrtného života v rámci pohřební komory. V tomto kontextu byl skutečně kladen důraz na vysokou kvalitu materiálu i zpracování. Co se však týče potřeb zádušního kultu, platilo již jiné měřítko, ačkoli i v tomto případě jasně odkazovalo na sociální postavení osoby, pro niž byly nádoby vyráběny.

Pohřební komory všech hrodek na pyramidovém poli, kde byly malé kamenné nádoby objeveny, obsahovaly buď součástí klasických souborů z travertinu (obr. 1), nebo nádherně vypracované komponenty setů pro otvírání úst vyráběné z křišťálu a bazaltu či obsidiánu (zejm. Krejčí *et al.* 2008). Vápencové varianty byly zřejmě uloženy pouze do pohřební komory Tisethory, která byla pohřbena v mastabě princezny Chekeretnebtj (Verner – Callender 2002: 37). V případech, kdy byly malé kamenné nádoby nalezeny mimo vykradené pohřební komory nebo přístupové šachty (často ale v jejich bezprostřední blízkosti), jedná se s největší pravděpodobností o intruzivní nálezy původní pohřební výbavy.

Jiná je situace v královských pyramidových komplexech Raneferefa a Chentkaus. V prostoru jejich zádušních chrámů byly nalezeny četné miniaturní kamenné nádoby, ať již jednotlivě (především u Raneferefa; Vlčková 2006: 57–59, 68–69) nebo ve skupinách (pouze u Chentkaus; Verner 2001). V případě panovníka Raneferefa se jedná o různé misky, pohárky a vázy vyrobené z travertinu i vápence, a to v různé kvalitě provedení. Některé mističky byly krásně vyvrtané a dokonale ohlazené, jiné nesou pouze náznak jamky. Pozůstatky Raneferefova zádušního chrámu skrývaly také set na otvírání úst tvořený dvěma pohárky (křišťálovým a bazaltovým) a břidlicovým nožem *peseškaf* (Verner *et al.* 2006: 351). U Chentkaus byly objeveny celé soubory různě vyráběných nádob. Jeden z nich obsahuje 10 poměrně pěkně zpracovaných váziček (309/A/78), k nimž nejspíše přináleželo dalších 40 mističek (301/A/78). Ty byly všechny vyrobeny ze žlutého vápence a představují tvarovou alternativu klasických vzorů ukládaných do pohřebních komor. Vysoké nádoby na rozdíl od malých mističek tvoří jednotný soubor vyrobený stejnou dílnou ve stejnou dobu. Rozdíly mezi jednotlivými kusy jsou příliš výrazné, a tak se zdá, že byly dohromady ukládány především na základě svého účelu. To je odlišuje od souborů ukládaných do pohřebních komor. Ty byly vždy vyráběny na jednom místě jako k sobě náležející kusy. Mističky nalezené v blízkosti skupiny vysokých nádobek jsou poměrně nízké, s plochým dnem a mělkou prohlubní, která není vytvarována dokulata, ale rovně, se zdůrazněným přechodem ode dna ke stěnám. Nejen barvou materiálu, ale i svým neobvyklým tvarem připomínají spíše keramické verze miniaturních nádobek, které se hojně používaly pro potřeby zádušních kultů právě na královském pohřebišti. Například poslední výzkumy v této oblasti odkryly na hromádách navršené stovky keramických miniatur, z nichž část zřejmě sloužila pro zádušní kult Kakaibaefa (Krejčí v tomto čísle).

Ve stejném skladu v severovýchodní části zádušního chrámu byl objeven další soubor, tentokrát 34 misek (353/A/78). Tyto misky jsou zajímavé především z hlediska použitého materiálu, který zároveň ukazuje na postup jejich výroby. Jedná se o sádru, která byla vtačována do formy. Jejich tvar je skutečně neobvyklý, stejně jako vnitřní stopy, které neodpovídají rýhám po nástrojích jako u ostatních miniaturních misek, ale odpovídají způsobu výroby vtačením do formy. Většina z nich má ploché dno a až konkávní profil stěn, co do velikosti mezi nimi nejsou příliš velké rozdíly, ačkoli oproti předchozímu souboru jsou výrazněji větší. Na rozdíl od předchozího typu se také

jejich tvar objevuje výjimečně i v repertoáru keramických miniaturních mističek. V komplexu královny Chentkaus byly též objeveny dvě netradiční formy spojených mističek, dvojmiska a čtyřmiska vyrobené z vápence, stejně jako dvě obdélné miniaturní misky (jedna z vápence a druhá z kalcitu).

Jižní Abúsír

V jižním Abúsíru je naopak možné nalézt i v rámci pohřebních komor narušených zlodějskou aktivitou téměř kompletní soubory kamenných modelů nádobek, které sloužily výhradně pro potřeby posmrtného života zemřelého hodnostáře a členů jeho rodiny. Pro zádušní kult byly ve výjimečných případech využívány levnější a lépe dostupné keramické miniatury nebo nádoby standardních velikostí, zejména pивní džbány.³ Právě toto porovnání v rámci abúsírských pohřebišť ukazuje, že kámen nebyl v tomto směru jediným materiálem, který byl určen zvláště pro pyramidové komplexy. Pohřební výbava soukromých hrodek byla vzhledem k časovému i sociálnímu rozpětí hrodek a jejich majitelů i na rozsáhlém soukromém pohřebišti různorodá. Kamenné modely jsou nacházeny pouze v hrodkách z doby 5. – 6. dynastie a kromě jiného svědčí o proměně v chápání jejich využití a významu.

První výzkumy, které vynesly zpět na denní světlo nálezy tohoto typu, proběhly v hrobce vezíra Kara a jeho synů Senedžemiba, Kara juniora a Intiho z doby rané 6. dynastie. V pohřební komoře Kara samotného nebylo – na rozdíl od hrodek jeho synů – po souborech malých kamenných váziček a mističek (až na sety pro otevírání úst) ani stopy. Vzhledem k tomu, že kamenné modely nádob nepatřily mezi cennosti vyhledávané vykradači hrodek (v mnoha vykradených hrodkách byly na rozdíl od jiných předmětů nalezeny), dá se předpokládat, že vůbec nemusely tvořit součást Karovy pohřební výbavy. Pohřební komory jeho synů však ukázaly různý přístup k tomuto materiálu, jelikož ne všechny obsahovaly modely kamenných nádobek tvořících soubory mističek a vysokých váz.⁴ Pouze v pohřební komoře a šachtě Intiho byly nalezeny mističky vyrobené z travertinu (104/JJ/2000 a 109/JJ/2000). Jejich opracování nepředstavovalo nijak skvělou řemeslnou práci a často se jednalo o jednoduché vymodelování vnějšího tvaru a náznak vrtání. Inti byl však jediný, v jehož pohřební komoře nebyly nalezeny nádoby náležející k setům na otevírání úst. Tyto skupiny nástrojů a nádobek byly tvořeny různým množstvím pohárků a váziček umístěných do vápencové desky s odpovídajícími jamkami (v případě Karovy rodiny se nedochoval, případně nebyl součástí souboru, žádný rituální nůž *peseškaf*). Ačkoli byly tyto pohárky a vázičky – vyráběné obvykle z bazaltu, obsidiánu a křišťálu – v mnoha případech vrtákem téměř nektnuté, jejich vnější zpracování ukazuje na pečlivost a řemeslný um. Vždy jsou dokonale vytvarované, ohlazené a vyleštěné, což dokazuje velký význam, který v oné době měly. Právě ve srovnání s touto zjevnou zručností působí hrubě opracované komponenty tradičních velkých souborů malých kamenných nádobek vyráběných z vápence nebo travertinu zvláště.

Na změnu přístupu k vybavování pohřebních komor odkazuje i tzv. šachta A, která patří muži jménem Inti Pepi-

Obr. 2 Ukázka hrubě opracovaných travertinových modelů nádobek z pohřební komory Intiho Pepiancha (foto K. Voděra)

anch a byla odkryta v rámci komplexu Intiho rodiny. Zřejmě se jedná o pohřeb z doby pozdější 6. dynastie (Bárta 2006: 142). V pohřební výbavě jejího majitele bylo nalezeno množství luxusních předmětů vyrobených z drahých materiálů. Co se týče kamenných nádob, jednalo se o osm travertinových kosmetických nádobek velikostí blízkých miniaturizovaným nádobám (133/JJ/2002). Další položky představují set na otevírání úst, který obsahoval i v tomto případě výborně zpracované modely nádobek z křišťálu a obsidiánu (138/JJ/2002), a měděný oltář, na němž byly kromě měděných miniaturních nádobek rozmístěny i nádoby křišťálové a obsidiánové, a to stejného typu jako v případě setů pro otevírání úst (128/JJ/2002). V neposlední řadě je třeba zmínit obrovské množství celkem 198 travertinových nádobek (136/JJ/2002; obr. 2), které jsou ve srovnání s výše zmíněnými kosmetickými nádobkami a sety na otevírání úst velice hrubě zpracované, vně jen letmo ohlazené a uvnitř částečně vyvrtané. Jejich tvary jsou křivé, jen zběžně naznačené tak, že v některých případech ani není možné rozlišit jejich typ. V porovnání s klasickými velikostmi jsou také mnohem menší, zejména vysoké druhy.

Ze stejného období, tedy ze 6. dynastie, zřejmě pocházejí nádoby nalezené během záchranného výzkumu, který proběhl v oblasti blízké pyramidovému poli, na kopci nad Abúsírským rybníkem (Bareš *et al.* 2003). Jedna z šachet (šachta 2 hrobky A; podle nového číslování

Obr. 3 Jedna z vápencových mističek nalezených v Neferinpuově pohřební komoře, jež nese jasné stopy modelování prohlubně dlátem (foto L. Jirásková)

AS 27) kamenné mastaby neznámého majitele obsahovala soubor 88 váziček, misek, pohárků a stolu s oddělenou nožkou vytvořených z travertinu (28/LA-5A/2002). Jejich zpracování je na mnohem vyšší úrovni než zpracování předmětů pocházejících ze šachet členů Karovy rodiny. Oproti součástem setů předcházejících z 5. dynastie je však zářející jejich malá velikost. Na druhou stranu je nutno dodat, že již ve 4. dynastii nedosahovaly některé travertinové soubory velkých rozměrů (např. Lacovara 1992: 77). Co se týče škály forem, nacházejí se zde ojedinělé kousky, jako například nádobka s výlevkou, vysoké nádoby s výrazně se zužujícím dnem bez rozšiřující se nožky (tvaru typické pro velké kamenné nádoby z doby pozdní Staré říše), mističky či pohárky s konkávním prohnutím stěn nebo model stolku s oddělenou nožkou. Mastaba byla bohužel velmi poškozená a kamenné nástroje patří kromě několika kusů měděných modelů k jedinému významnějšímu nálezu.

V roce 2007 odkrývala expedice Českého egyptologického ústavu v jižním Abúsiru dvě hrobky, které opět obohatily komparační skupinu souborů z 5. dynastie. Jednalo se o hrobku zádušního kněze Neferinpu (AS 37), která obsahovala skupinu 77 vápencových váz a mističek (19/OO/2007) a hrobku neznámého majitele označenou jako AS 47, jejíž hlavní šachta a pohřební komora byly vybaveny celkem 90 vápencovými nádobkami (1/SW-A/2007 a 2/SW-A/2007). Stejný materiál a doba ovšem v těchto dvou případech neznamenají stejné typy a zpracování. Co do složení forem jsou si soubory ještě podobné. Oba obsahují pět různých vysokých forem nádob v celkovém počtu 17 (AS 47) a 18 (Neferinpu) forem. Soubor z AS 47 je však v porovnání s Neferinpuovým souborem mnohem lépe zpracován, modely z Neferinpuovy hrobky však přitom mají vyšší hmotnost, což svědčí jednak o větším množství hmoty, ale možná také o jiném zdroji kamene pro jejich výrobu. Nádobky z AS 47 byly vyráběny za pomoci pazourků a jemně vyhlazeny, a to včetně částečně vymodelovaných okrajů. Jen v některých případech se na dně misky objevuje vyrytý kroužek.

Všechny další stopy byly vyhlazeny. Naproti tomu nálezy z Neferinpuovy hrobky mají stále viditelné stopy po nástrojích a poukazují na hrubé opracování vnějších stran nádobek a jejich nedbalé ohlazení. Vnitřní otvory vysokých lahviček byly klasicky vyvrtány, ovšem mističky mají vnitřní prohlubně z větší části vydlabané měděným dlátkem (obr. 3), jen ve výjimečných případech nesou stopy po pazourcích nebo jsou zahlazené. Skladbou obsahu pohřebních komor se však obě hrobky vyrovnaly. Jednalo se o kanopy, keramiku a zvířecí kosti. Jelikož byla Neferinpuova pohřební komora nalezena netknutá zloději, je zajímavá také z jiného hlediska. Dokládá skutečnost, že v případě kamenných nádob je v kontextu pohřební výbavy třeba mluvit spíše o modelech než o miniaturách. Vápencové nádoby totiž nebyly nalezeny rozložené tak, aby mohly obsahovat nějakou obětinu, ale navrstvené na sobě na hromádce při linii pivních džbánů vyskládaných u západní stěny sarkofágu.

Poslední dosud nalezený soubor pochází taktéž z 5. dynastie a představuje dvě sady vápencových nádobek a mističek, které byly vyzdvíženy v roce 2012 ze dvou šachet mastaby AS 67. Ve srovnání s předchozími hrobkami se jedná o rozměrově mnohem větší mastabu, jež se vypíná přímo nad pilířovým dvorem princezny Šeretnebtj. Umístění, velikost hrobky a pohřební výbava svědčí o významném členovi státní správy, ovšem jeho jméno ani tituly nejsou jasné, jelikož výzdoba kaple byla zcela zničena a informace pocházející z nápisů na kamenném obložení hlavní pohřební komory a východní chodby nejsou jednoznačné. Ze severní šachty bylo vyzvednuto celkem 77 nádobek nebo jejich fragmentů (oba pohřby byly narušené a mnoho nádobek rozbitých), z nichž bylo deset vysokých v pěti formách (6/AS67/2012). V jižní šachtě bylo nalezeno celkem 71 nádobek nebo jejich fragmentů, z nichž bylo 15 vysokých v pěti formách (16/AS67/2012; obr. 4). Oba soubory naznačují, že byly vyrobeny v jiné době nebo pocházejí z různých dílen, jelikož se jejich zpracování opět liší. Nádobky z hlavní pohřební komory – především misky – jsou mnohem lépe vypracované, mají zakulacená

Obr. 4 Celý soubor vápencových mistichek pocházejících z jižní pohřební komory mastaby AS 67 (foto M. Frouz)

dna a stopy po vrtání jsou z velké části zahrazené. Misticcky ze severní pohřební komory mají dna plochá, někdy křivě umístěná, a mají též četné nezahrazené stopy po vrtání vnitřní prohlubně.

Rozdíly mezi pohřebišti a jednotlivými soubory

Při vzájemném porovnávání v užším okruhu královského pohřebiště nebo nekropole úředníků v jižním Abúsíru vystupují určitá specifika odkazující především na dobu, kdy byly kamenné modely nádobek vytvářeny a ukládány do hrodek. Z komparace pohřebiště královského a úřednického vyplývají především sociální rozdíly mezi zemřelými. Nálezy výhradně travertinových, velice pěkně vypracovaných nádobek v pohřebních výbavách členů královské rodiny a nejvyšších hodnostářů, kteří měli možnost navždy spočívat ve stínu pyramidy svého panovníka, jemuž za svého života sloužili, odkazují – stejně jako umístění jejich hrodek – na jejich vysoké postavení v rámci staroegyptské hierarchie. Pro zádušní kult si už ale museli vystačit pouze s keramickými modely. Kámen pro potřeby zádušního kultu byl vyhrazen pouze osobám s nejvyšším postavením, tedy panovníkovi samotnému nebo královské matce. I v jejich případech byly používány levnější keramické varianty, avšak souběžně s nimi byly obětiny předkládány i na kamenných nádobkách. Ty byly většinou z vápence, i když u Raneferefa není možné vyloučit ani travertinové kusy.⁵ Jejich zpracování již ale nebylo tolik precizní a jasně odkazuje na to, co zastupovaly, tedy určitou formu spotřebního zboží, nikoli předměty určené pro věčnost. Na keramických miniaturách vyrobených pro zádušní kult na královském pohřebišti je možné sledovat výjimečně pěkné zpracování z kvalitní hlíny. U kamenných miniatur sloužících stejnému účelu na výjimečnost koncového „spotřebitele“ poukazuje spíše výběr materiálu než řemeslné provedení.

Nicméně, nádoby z královského pohřebiště a nekropole úředníků se odlišují nejen v použitém materiálu, ale

i v technickém provedení. Na rozdíl od pohřební výbavy členů královské rodiny obsahují hrobky hodnostářů, kteří jsou pohřbeni dále na jih v době 5. dynastie, výhradně soubory modelů kamenných nádob vyrobených z jemného bílého vápence. Až v době 6. dynastie se i zde objevuje travertin, ovšem v jiné formě. Porovnáme-li pouze hrobky z doby 5. dynastie ležící v jižním Abúsíru, objeví se určité rozdíly. Nejedná se ani tak o počet nádob, který je ve všech případech srovnatelný, ale především o druh kamene a techniku zpracování. V rámci samotné mastaby AS 67 je možné pozorovat rozdíl mezi výbavou severní a jižní pohřební komory. Severní, zpravidla ta vedlejší komora, obsahovala menší počet vysokých nádobek (což může být ale důsledek zlodějské aktivity) a zároveň misky s plochým dnem (ne vždy pečlivě centrálně orientovaným) s pozůstatky vrtání, které nebyly zahrazeny. Na rozdíl od toho obsahoval soubor z jižní, hlavní pohřební komory více vysokých nádobek a mnohem lépe opracované misky s kulatým dnem a méně stopami po vrtání. Nádobky pocházející z hrobky AS 47 a z hrobky Neferinpu již byly porovnávány. Hlavní pohřební komora hrobky AS 47 obsahovala velmi jemně vypracované nádobky s minimálním počtem viditelných stop po vrtání. Neferinpu se naproti tomu spokojil s nádobkami velmi hrubě otesanými, téměř nevyhlazenými, z těžkého, ale krásně bílého kamene. Technika výroby se zásadně lišila od ostatních, které byly zpravidla vrtány zřejmě v ruce držným pazourkem srpkovitého tvaru.⁶ Neferinpu měl ve své pohřební komoře vrtáním opracované pouze vysoké vázičky; všechny misky nesou stopy dlabání dlátem, které je na rozdíl od vrtání typickou technikou Syropalestiny a egejské oblasti (Sparks 2007: 194). Řemeslník po sobě stopy téměř vůbec (až na pár kusů) nezahradil a i ohrazení vnějších ploch bylo velmi ledabylé, provedené hrubším kamenem, který na těle nádob a misek zanechal výrazné rýhy. Hrany zůstávající po vysekání základního tvaru nádobky byly opracovány pouze zběžně. Vytěsané plošky jsou především u misek poměrně dobře viditelné.

Složení těchto souborů z doby 5. dynastie odpovídá dalším souborům nalezeným na jiných nekropolích, jako např. v hrobce Perneba z nedaleké Sakkáry (<http://www.metmuseum.org/search-results?ft=perneb&x=0&y=0>). Jedná se rovněž o pět typů vysokých nádobek z vápence a sérii k nim příslušejících místiček. Zdá se, že právě doba 5. dynastie byla co do definice základních součástí souboru poměrně vyhraněná. Jednotlivé typy se od sebe liší, ovšem základní rysy zůstávají stejné. Většinou je přítomen jeden džbánec, větší množství cylindrických nádobek, několik nádobek s výraznými plecemi, několik amfor na víno a pivní džbány se zátkou.

Co se týče rozdílu mezi 5. a 6. dynastií v rámci pohřebiště v jižním Abúsíru, je patrný především v použití materiálu. Ačkoli se v případě Intiho, Intiho Pepiancha, ale i majitele kamenné mastaby nad Abúsírským rybníkem nejednalo o nijak vysoce postavené hodnostáře, mohli si již dovolit použití dražšího kamene. Avšak pouze nádoby pocházející z hrobky AS 27 jsou hezky zpracované. Modely nalezené v hrobce Intiho ukazují, že šlo zřejmě již o starou a výjimečně respektovanou tradici, kterou snad někteří z úředníků 6. dynastie využívali k jakémusi „povýšení se“. Téměř všechny modely z doby 6. dynastie dosahují mnohem menších rozměrů a již vůbec nerespektují v době 5. dynastie zřejmě určitým způsobem definované složení (srov. <http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/100035853?rpp=20&pg=1&ft=model+tableware&pos=1>). V pohřební šachtě a komoře Intiho samotného byly nalezeny pouze misky, v šachtě A obrovské množství často těžko rozlišitelných tvarů a v hrobce AS 27 nové tvary, které se v abúsírských souborech dříve nevyskytovaly a zřejmě odkazují na měděné nádoby ukládané do hrobek v této době. Kromě nálezů z AS 27 mají všechny nádoby pouze naznačené vrtání, mnohdy mimo osu. Jejich dna nejsou ani plochá, ani kulatá, hrany jsou hrubě otesané a ohlazené jsou jen výjimečně. Misky se vždy vyznačují rovně řezaným vrškem, v němž byla vytvořena malá jamka.

Rozdíl mezi nálezem z AS 27 a hrobky Intiho by snad mohl ukazovat na vyšší postavení majitele hrobky AS 27, což by mohlo potvrzovat i geografické umístění v rámci abúsírského pohřebiště, ovšem při porovnání zbytku pohřební výbavy se tato interpretace nezdá příliš pravděpodobná. Kromě kamenných nádob obsahovala pohřební komora AS 27 také sadu modelů měděných nástrojů, což je ve srovnání s bohatě vybavenými pohřebními komorami Intiho a zejména Intiho Pepiancha poněkud skromný obsah. V posledně jmenovaném pohřbu byl do pohřební komory současně s nepěkně zpracovaným množstvím travertinových modelů uložen i set modelů na otevírání úst a další nádherně vypracované modely kamenných nádobek (stejných typů jako pro obřad otevírání úst), jež byly umístěny společně s měděnými na měděném oltáři. Ty jsou výjimečně krásně zpracované a naznačují, že řemeslná zručnost provázející výrobu modelů a miniatur v době 6. dynastie rozhodně ještě nevyzimela. Spíše toto porovnání ukazuje na nezájem o soubory modelů a na jejich užití pouze z důvodu navázání na starší, ale zřejmě již bezobsažnou a téměř mrtvou tradici, která měla přispět k povýšení statusu zemřelého.

Poznámky:

- ¹ Z hlediska velikosti nádob se rozlišují především miniatury a modely. Základní porovnání obou skupin je odlišuje podle využití. S. Allenová (2006) řadí mezi miniatury pouze keramické nádoby, které byly zřejmě prakticky využívány pro malé množství obětí. Jedná se tedy opravdu o malé verze velkých nádob, případně specifické formy užívané pouze v miniaturních velikostech. Kamenné nádoby považuje Allenová (2006) za modely, které se držely pouze vnějšího tvaru nádob a vnitřek v mnoha případech zůstával nevtaný nebo pouze v náznaku. Pro jejich popis by mohlo být použito také označení imitace, jelikož pouze napodobují praktické funkce bez jakéhokoli jiného účelu (v náboženské rovině však fungují stejně jako velké, případně do detailu vypracované malé kusy). Kromě těchto dvou skupin je možné odlišit také malé verze velkých nádob, které tvoří další skupinu. Nejedná se o miniatury a modely v tom smyslu, jak jsou běžně chápány, ani jejich velikost nedosahuje jejich rozměrů. Naopak jsou výrazně menší než jejich velké vzory. Takové nádoby je možné nalézt např. v souboru pocházejícím z komplexu panovníka Raneferefa (Vlčková 2006: katalog), v jehož katalogu jsou ovšem označovány jako miniatury.
- ² Je nutno podotknout, že ani v předchozích dobách nebyly vždy používány jako funkční pohřební výbava, ale částečně spíše jako symbol společenského postavení. Funkce kamenných nádob vždy spočívala v jejich schopnosti uchovávat různé oleje a tuky. Otevřené formy však pro tuto funkci nebyly vhodné, stejně jako kamenné stoly. V tomto smyslu se jednalo o ojedinělou verzi běžněji užívaných nádob či symbolický objekt.
- ³ V prostoru východní chodby mastaby AS 67 byla sice nalezena jedna travertinová vázička, ovšem jedná se zřejmě pouze o intruzivní nález z vyšších vrstev záspy, který se na místo dostal náhodou.
- ⁴ Pohřební výbava Kara a jeho dvou synů, Kara juniora a Senedzemiba, se shodovala v tom, že namísto malých kamenných nádobek obsahovala modely měděné, a to hlavně misky a nástroje (Bárta 2009). Jelikož se vzácnější měděné nádoby i navzdory vykradačské aktivitě v oblasti jejich hrobek dochovaly, jeví se jako velmi nepravděpodobné, že by někdo odcizil kamenné verze modelů. Zjevně tedy nebyly v pohřebních výbavách tyto soubory vůbec uloženy, a jediné kamenné nádoby tak představují sety na otevírání úst.
- ⁵ V případě výbavy panovníka Raneferefa je možné uvažovat i o pozdější dataci některých nádobek. Může se jednat právě o jednotlivé kusy kalcitových, hrubě opracovaných druhů. Kult tohoto panovníka je v chrámu doložen až do 6. dynastie, což nevylučuje tuto interpretaci, stejně jako kontext nálezů, který téměř v žádném případě není jasně primární – jedná se o vyšší vrstvy, nikoli vrstvy bezprostředně nadpodlažní jako v případě Chentkaus.
- ⁶ Pazourky tohoto tvaru byly nalezeny např. v komplexu panovníka Džosera (Lauer 1936: 234, Pl. XCVI) nebo na lokalitě Umm es-Sawan (Caton-Thompson – Gardner 1934: pl. LXVIII, LXIX). Obecně k výrobě kamenných nádob např. D. A. Stocks (2003), R. T. Sparksová (2007: 189–202) nebo A. Bevan (2007: 40–61).

Literatura:

- Allen, Susan: 2006 „Miniature and model vessels in Ancient Egypt“, in: Bárta, Miroslav (ed.). *The Old Kingdom Art and Archaeology*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague – Academia, s. 19–24.
- Aston, Barbara G.: 1994 *Ancient Egyptian Stone Vessels*, Heidelberg: Heidelberg Orientverlag [SAGA 5].
- Bareš, Ladislav – Bárta, Miroslav – Smoláriková, Květa – Strouhal, Eugen: 2003 „Abusir – Spring 2003“, *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 130, s. 147–159.
- Bárta, Miroslav: 2006 „Nekrálovské hrobky Staré říše v Abúsíru“, in: Benešová, Hana – Vlčková, Petra (eds.). *Abúsir: Tajemství pouště a pyramid*,

- Praha: Národní muzeum – České národní egyptologické centrum – Český egyptologický ústav, s. 122–145.
- Bevan, Andrew: 2007 *Stone Vessels and Values in the Bronze Age Mediterranean*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Borchardt, Ludwig: 1910 *Das Grabdenkmal des Königs Sahu-re I*, Leipzig: J. C. Hindrichs'sche Buchhandlung.
- Caton-Thompson, G. – Gardner, E. W.: 1934 *The Desert Fayum*, London: Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland.
- Jéquier, Gustave: 1936 *Le monument funéraire de Pepi II. Tome I. Le tombeau royal*, Le Caire: Imprimerie de l'Institut Français d'Archéologie Orientale.
- Junker, Hermann: 1929 *Giza I*, Wien – Leipzig: Hölder-Pichler-Tempsky.
- Krejčí, Jaromír – Callender, Vivienne Gae – Verner, Miroslav *et al.*: 2008 *Minor tombs in the royal necropolis, Minor Tombs in the Royal Necropolis I. The Mastabas of Nebtyemneferes and Nakhtsare, Pyramid Complex Lepsius no. 24 and Tomb Complex Lepsius no. 25*, Praha: Charles University in Prague, Faculty of Arts, Czech Institute of Egyptology [Abusir XII].
- Lacovara, Peter: 1992 „Set of eighty model vessels“, in: D'Auria, Sue – Lacovara, Peter – Roehrig, Catharine H. (eds.). *Mummies and Magic: The Funerary Arts of Ancient Egypt*, Boston: Museum of Fine Arts – Dallas Museum of Art, s. 77–78.
- Lauer, Jean Phillipe: 1936 *La pyramide a degrés I*, Caire: Institut Français d'Archéologie Orientale.
- Reisner, Georg Andrew: 1931 *Mycerinus. The Temples of the Third Pyramid at Giza*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sparks, Rachael Thyrza: 2007 *Stone Vessels in the Levant*, Leeds: Maney.
- Stocks, Denys A.: 2003 *Experiments in Egyptian archaeology. Stoneworking technology in Ancient Egypt*, London – New York: Routledge.
- Verner, Miroslav: 2001 *The pyramid complex of Khentkaus*, Praha: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague [Abusir III].
- Verner, Miroslav – Callender, Vivienne G.: 2002 *Djedkare's family cemetery*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague – Set out [Abusir VI].
- Verner, Miroslav *et al.*: 2006 *The pyramid complex of Raneferef. The archaeology*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague – Academia [Abusir IX].
- Vlčková, Petra: 2006 *Stone vessels from the mortuary complex of Raneferef at Abusir*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague [Abusir XV].

Internetové odkazy:

<http://www.metmuseum.org/search-results?ft=perneb&x=0&y=0>.

<http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/100035853?rpp=20&pg=1&ft=model+tableware&pos=1>.

Abstract:

**Small offerings for great officials.
Abusir miniature and model stone vessels**

The article aims at interpretation of the tradition of model and miniature stone vessels that have been brought to light at the site of Abusir. It presents the differences between the royal necropolis of the northern part of site and the private cemetery at Abusir South. The focus is also set on the differences within both necropolises themselves, interpreting the social and productive aspects of the tradition that started at the beginning of the Fourth Dynasty and lasted until the end of the Old Kingdom.